



اثربخشی آموزش مهارت تصمیم‌گیری و حل مسئله بر بی‌توجهی و کژکاری اجتماعی
در دانش‌آموزان پسر مبتلا به اختلال فزون‌کنشی-نارسایی توجه

زهرا شریف کاظمی^۱، طاهره محمودیان دستنایی*^۲

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۳/۰۴/۱۱ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۳/۰۴/۲۵

چکیده

پژوهش حاضر با هدف تعیین اثربخشی آموزش مهارت تصمیم‌گیری و حل مسئله بر بی‌توجهی و کژکاری اجتماعی در دانش‌آموزان پسر مبتلا به ADHD منطقه ۱۲ تهران انجام شد. روش این پژوهش نیمه آزمایشی با طرح پیش‌آزمون-پس‌آزمون با گروه کنترل بود. جامعه آماری این پژوهش دانش‌آموزان پسر دوره دوم متوسطه در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۰ در منطقه ۱۲ شهر تهران بودند که اختلال فزون‌کنشی-نارسایی توجه در آن‌ها پس از مراجعه به مراکز درمانی ویژه بیش‌فعالی تشخیص داده شده بودند. تعداد ۳۰ دانش‌آموز به‌عنوان نمونه آماری به‌صورت در دسترس انتخاب گردید و به‌طور تصادفی در دو گروه آزمایش (۱۵ نفر) و کنترل (۱۵ نفر) قرار گرفتند. برای جمع‌آوری داده‌ها از پرسشنامه کژکاری اجتماعی خدابخشی و رحمانی اصل (۱۳۹۶) و پرسشنامه اختلال کمبود توجه و بیش‌فعالی کانرز (۱۹۹۹) استفاده شد. در این پژوهش، روش آموزش مهارت تصمیم‌گیری و حل مسئله در طی ۸ جلسه ۶۰ دقیقه‌ای دوبار در هفته به گروه آزمایش ارائه گردید، درحالی که گروه کنترل مداخله‌ای را دریافت نکرد. داده‌ها با استفاده از تحلیل کوواریانس چندمتغیره و با نرم افزار SPSS نسخه ۲۴ مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. نتایج تحلیل کوواریانس چندمتغیره نشان داد که در مرحله پس‌آزمون بین گروه‌های آزمایش و کنترل، از نظر میزان بهبودی نشانه‌های مربوط به بی‌توجهی و کژکاری اجتماعی تفاوت معنی‌داری وجود داشت ($P \leq 0.01$). براساس یافته‌های پژوهش حاضر نتیجه گرفته می‌شود که آموزش حل مسئله و تصمیم‌گیری می‌تواند به عنوان یک مداخله موثر در جهت کاهش بی‌توجهی و کژکاری اجتماعی در دانش‌آموزان با اختلال فزون‌کنشی-نارسایی توجه موثر باشد.

کلید واژه‌ها: فزون‌کنشی-نارسایی توجه، کژکاری اجتماعی، مهارت تصمیم‌گیری، حل مسئله.

۱. کارشناس ارشد روان‌شناسی و آموزش کودکان استثنایی، گروه روان‌شناسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه

آزاد تهران مرکزی، تهران، ایران

۲. استادیار روان‌شناسی و آموزش کودکان استثنایی، گروه روان‌شناسی، دانشکده ادبیات علوم انسانی، دانشگاه آزاد تهران

مرکزی، تهران، ایران

*- نویسنده مسئول: mahmodian@iau.ac.ir

مقدمه

امروزه بهبود شرایط زندگی دانش‌آموزان با نیازهای ویژه، یکی از هدف‌های عمده توانبخشی محسوب می‌شود که دانش‌آموزان با اختلال فزون کنشی-نارسایی توجه یکی از این گروه‌ها هستند (هیدالگو مونز^۱ و همکاران، ۲۰۲۳). به طور معمول، بیش‌فعالی در کودکی شروع خود را دارد و می‌تواند در بزرگسالی پایدار باشد. بیش‌فعالی یک اختلال چند عاملی با چند مورد در نظر گرفته می‌شود (مک^۲ و همکاران، ۲۰۲۲). علایم اختلال فزون کنشی-نارسایی توجه بسته به فیزیولوژی و محیط منحصر به فرد و تأثیری که در عملکرد شخص می‌گذارد می‌تواند در سطح خفیف (وجود حداقل علایم)، متوسط (در سطح بین خفیف و شدید) و شدید (وجود علایم بسیار شدید و اختلال چشمگیر در کارکردهای اجتماعی) باشد (رزمی و همکاران، ۱۳۹۹). اختلال فزون کنشی-نارسایی توجه، یک اختلال با پایه زیستی است که به‌وسیله ترکیبی از علائم کم‌توجهی یا بیش‌فعالی و تکانشگری شناخته می‌شود. کودکان مبتلا به اختلال نارسایی توجه/بیش‌فعالی به خاطر نارسایی در توجه، بسیاری از اطلاعات را پردازش نمی‌کنند؛ بنابراین آن‌ها فرصت ذخیره کردن و فراخوانی اطلاعات را از دست می‌دهند (مهرافزا و همکاران، ۱۴۰۱).

یکی از مشکلاتی که کودکان با اختلال فزون کنشی-نارسایی توجه در زندگی روزمره با آن مواجه‌اند، مشکلات در عملکرد اجتماعی است (چن^۳ و همکاران، ۲۰۲۲). رفتارهای سازگارانه اجتماعی به محیط و موقعیت اجتماعی که فرد در آن زندگی می‌کند، وابسته است. کودکان با اختلال فزون کنشی-نارسایی توجه، پذیرش اجتماعی پایینی دارند که بیشتر در روابط با همسالانشان آشکار می‌شود (درویانتکو^۴ و همکاران، ۲۰۲۲). از مشکلات در روابط دوستی (دوستی متقابل) رنج می‌برند و محبوبیت چندانی ندارند که این مسئله به رفتارهای خطرناک و آزارنده آن‌ها منجر می‌شود (نصیری و همکاران، ۱۴۰۱).

یکی دیگر از مشکلات کودکان بیش‌فعال، عدم توانایی حل مسئله می‌باشد حل مسئله شامل یک رشته پاسخ‌های رفتاری، شناختی و عاطفی است که به منظور سازگاری با چالش‌های درونی و بیرونی ابراز می‌گردند (کالوما^۵، ۲۰۲۳). حل مسئله شامل ارزیابی مشکلات به‌عنوان چالش، تفکر برای حل مشکلات، تلاش سیستماتیک و نیاز به زمان برای حل مشکلات می‌باشد. منظور از ادراک حل مسئله، تمایل یا آمادگی کلی فرد برای تشخیص مشکل در هنگام وقوع آن در طی جریان زندگی روزمره است. ادراک حل مسئله به این امر می‌پردازد که فرد چقدر از توانایی خود برای درک مسئله و حل آن، آگاهی دارد. ادراک حل مسئله به این دلیل اهمیت دارد که سایر طرح‌های تشخیص مسئله را در فرد فعال کرده و زمینه را برای حل مسئله فراهم می‌کند (پورباغبان و همکاران، ۱۳۹۹). دانش‌آموزان در

1. Hidalgo-Muñoz
2. Mak
3. Chien
4. Derevyanko
5. Kaluma

دوره‌های مختلف تحصیلی نیاز به فرصت‌هایی برای مواجهه با مسائل دارند. بویژه مسائلی که ارتباط نزدیکی با زندگی دانش‌آموزان و پدیده‌های پیرامونی آن‌ها دارد. مسائلی که ذهن دانش‌آموزان را به تحیر و آنگاه به ادراک حل مسئله نزدیک می‌کند (رزقی^۱ و همکاران، ۲۰۲۳). کنترل شخصی مربوط به احساس توانایی در حل مسئله بعد از شکست در حل آن است. این دانش‌آموزان این‌گونه می‌اندیشند که می‌توانند هر مسئله‌ای را حل کنند و در مواجهه با موقعیت جدید، از تسلط بر آن موقعیت اطمینان دارند و می‌توانند راه‌های جدید حل مسئله را با هم ترکیب کنند (سلیمانی و همکاران، ۱۴۰۰).

نتایج پژوهش‌های لی^۲ و همکاران (۲۰۲۳) و محمدی و افروز (۱۳۹۹) نشان داد که آموزش حل مسئله موجب افزایش توجه و تمرکز می‌شود. همچنین نتایج پژوهش‌های هاشمی (۱۳۹۹) نشان داد که آموزش مهارت حل مسئله به عنوان یک مهارت اجتماعی بر رفتار افراد تاثیر می‌گذارد. نتایج حاصل از پژوهش جو و همکاران (۲۰۱۸) نشان داد که آموزش مهارت حل مسئله، خود توانمندسازی اجتماعی را افزایش داده و ناگویی هیجانی را دانش‌آموزان کاهش می‌دهد. در نتیجه اگر حل مسائل اجتماعی به طور موفقیت‌آمیزی انجام گیرد، نوجوان استرس و پرخاشگری کمتری را در روابط بین فردی تجربه خواهد نمود. بر اساس آن‌چه گفته شد و با توجه به افزایش بی‌توجهی و کژکاری اجتماعی در بین دانش‌آموزان مبتلا به بیش‌فعالی که هم زندگی فردی و اجتماعی و هم رشد و پیشرفت تحصیلی آن‌ها را دچار مشکل می‌کند و خسارات جبران‌ناپذیری بر شخص و جامعه وارد می‌آورد و همچنین با عنایت به نتایج موفقیت‌آمیزی آموزش مهارت تصمیم‌گیری و حل مسئله در کاهش اختلالات مختلف روانی در جوامع آماری گوناگون از خود نشان داده است و پژوهش‌های محدودی که وجود دارد؛ این پژوهش با هدف تعیین اثربخشی آموزش مهارت تصمیم‌گیری و حل مسئله بر بی‌توجهی و کژکاری اجتماعی در دانش‌آموزان پسر مبتلا به اختلال فزون‌کنشی-نارسایی توجه انجام شد.

روش‌شناسی

روش این پژوهش نیمه آزمایشی با طرح پیش‌آزمون-پس‌آزمون با گروه کنترل بود. جامعه آماری این پژوهش دانش‌آموزان پسر دوره دوم متوسطه در سال تحصیلی ۱۴۰۱-۱۴۰۰ در منطقه ۱۲ شهر تهران بودند که اختلال فزون‌کنشی-نارسایی توجه در آن‌ها پس از مراجعه به مراکز درمانی ویژه بیش‌فعالی تشخیص داده شده بودند. تعداد ۳۰ دانش‌آموز به‌عنوان نمونه آماری به‌صورت در دسترس انتخاب گردید و به‌طور تصادفی در دو گروه آزمایش (۱۵ نفر) و کنترل (۱۵ نفر) قرار گرفتند. معیارهای ورود افراد به این پژوهش شامل رده سنی ۱۴-۱۷ سال و جنسیت پسر و نشانه‌های اختلال فزون‌کنشی-نارسایی توجه بود که بر اساس پرسشنامه کانرز و کسب نمره بالای ۶۰ تایید شد. همچنین شرکت‌کننده‌ها از نظر عدم ابتلا به اختلال یادگیری، نداشتن ناتوانی ذهنی، مشکلات بینایی، شنوایی و

1. Rizqi

2. Li

صرع، که در روند پژوهش اختلال ایجاد می‌کند، مورد بررسی قرار گرفتند. در رابطه با معیارهای خروج از پژوهش نیز می‌توان به عواملی چون انصراف و عدم همکاری هر یک از اعضای گروه از ادامه فرایند آموزش، عدم وجود شرایط جسمی یا روانی مناسب در هر یک از اعضا جهت ادامه کار اشاره نمود. ملاحظات اخلاقی این پژوهش شامل موارد ذیل بود: الف) کلیه شرکت‌کنندگان در پژوهش با اختیار و تمایل خود شرکت کردند. ب) درباره اصول رازداری و محرمانه بودن هویت شرکت‌کنندگان به آنان اطمینان داده شد که کلیه اطلاعات به صورت محرمانه باقی خواهد ماند (ج) در پایان آموزش از شرکت‌کنندگان در پژوهش تقدیر و تشکر به عمل آمد. د) شرکت‌کنندگان هر زمانی که از ادامه مشارکت منصرف شدند، می‌توانستند آزادانه گروه را ترک نمایند.

ابزار پژوهش

پرسشنامه اختلال فزون‌کنشی-نارسایی توجه^۱: این مقیاس توسط کانرز (۱۹۹۹) تهیه شده است. و دارای ۲۶ گویه صفر تا سه امتیازی و پنج خرده مقیاس است. خرده مقیاس‌ها عبارتند از: کم توجهی-مشکلات حافظه، بیقراری-فزون‌کنشی، بی‌ثباتی هیجانی-تکانه‌ای بودن، مشکلات با تصور کلی از خود، شاخص فزون‌کنشی-نارسایی توجه. هریک از چهار مقیاس اول شامل پنج گویه هستند و شاخص نارسایی توجه-فزون‌کنشی مربوط به کل گویه‌ها می‌شود که بهترین غربال برای شناسایی افراد در معرض خطر اختلال است. این پرسشنامه در ایران توسط عربگل و همکاران (۱۳۸۳) هنجاریابی شده است و نقطه برش آن را ۳۸ تعیین کرده‌اند. پایایی این پرسشنامه نیز با استفاده از آلفای کرونباخ ۰/۷۲ به دست آمده که نشان دهنده دقت بالای اندازه‌گیری آن می‌باشد. روایی محتوایی و صوری آن نیز مورد تایید قرار گرفت (عربگل و همکاران، ۱۳۸۳).

پرسشنامه کژکاری اجتماعی^۲: این پرسشنامه توسط خدابخشی و رحمانی اصل در سال ۱۳۹۶ طراحی و تدوین شده است. شامل ۳۰ سوال بوده و هدف آن سنجش میزان کژکاری اجتماعی نوجوانان از ابعاد مختلف (خانواده، مدرسه و جامعه) است. طیف پاسخگویی از نوع پنج گزینه‌ای می‌باشد. روایی این پرسشنامه در پژوهش خدابخشی به روش کیفی با مصاحبه با پنج نفر خبره موضوعی تایید شد. پایایی این پرسشنامه نیز به روش آزمون آلفای کرونباخ ۰/۷۶ به دست آمد که نشان‌دهنده پایایی مناسب این پرسشنامه بود (خدابخشی و رحمانی اصل، ۱۳۹۶).

1. Attention-deficit/hyperactivity disorder (ADHD)

2. Social Deviance Questionnaire

جدول ۱ پروتکل آموزش مهارت تصمیم‌گیری و حل مسئله

جلسه	هدف	محتوا	تکلیف
اول	جهت‌گیری به سوی مساله	دانش نظری-عملی	تشخیص موقعیت کلی
دوم	توصیف مساله	دانش نظری-عملی	تقویت مرحله اول یعنی تشخیص موقعیت کلی
سوم	صورت‌بندی مساله	دانش معنایی-روندی	تعریف دقیق مسأله
چهارم	تعریف و شناسایی مشکل، تجزیه مشکل و مشخص کردن اهداف واقعی	دانش نظری-عملی	تهیه فهرستی از راه حل‌های مختلف=بارش مغزی
پنجم	ارایه راه حل بدیل و وجود گزینش تاثیرگذارترین پاسخ از میان پاسخ‌ها	دانش معنایی-روندی	ارزیابی راه حل‌های مطرح شده و انتخاب بهترین راه حل
ششم	تصمیم‌گیری و بیان بازتاب‌های مختلف هر عکس‌العمل، توجه به سودمندی این بازتاب‌ها	دانش نظری-عملی	تصمیم‌گیری و اجرای راه حل انتخاب شده
هفتم	اجرا راه حل و بازبینی، اجرای روش انتخاب شده	دانش نظری-عملی	اثبات
هشتم	مشاهده حاصله از اجرا و ارزشیابی	دانش نظری-عملی	مرور مراحل قبل و توزیع پرسشنامه‌ها

روش کار این‌گونه بود که قبل از اجرای پژوهش، پرسشنامه‌های اختلال فزون‌کنشی-نارسایی توجه و کژکاری اجتماعی به‌عنوان پیش‌آزمون در گروه آزمایش و کنترل اجرا شد. روش آموزش مهارت تصمیم‌گیری و حل مسئله در طی ۸ جلسه ۶۰ دقیقه‌ای دوبار در هفته توسط یک متخصص رشته روانشناسی کودکان استثنایی که دوره آموزشی لازم را در خصوص آموزش مهارت تصمیم‌گیری و حل مسئله دیده بود؛ به گروه آزمایش ارائه گردید، درحالی که گروه کنترل مداخله‌ای را دریافت نکرد. بعد از مداخله نیز پرسشنامه‌های مذکور به‌عنوان پس‌آزمون در هر دو گروه اجرا شد. پس از توضیحات مقدماتی در خصوص هدف پژوهش، نحوه همکاری، اخذ رضایت‌نامه کتبی امضا شده، پرسشنامه‌ها توزیع و زمان لازم جهت تکمیل آن‌ها به افراد داده شد.

برای تجزیه و تحلیل داده‌ها در این پژوهش از روش‌های آماری توصیفی (میانگین و انحراف استاندارد) و آمار استنباطی (تحلیل کوواریانس چندمتغیره) برای آزمون طرح پیش‌آزمون و پس‌آزمون توسط نرم افزار SPSS نسخه ۲۴ استفاده شد. میزان P کمتر از ۰/۰۵ معنی‌داری در نظر گرفته شد.

نتایج

در جدول شماره ۲، میانگین و انحراف استاندارد دو گروه آزمایش و گواه در شرایط پیش‌آزمون پس‌آزمون آمده است.

جدول ۲ شاخص‌های توصیفی نمرات بی‌توجهی و کژکاری اجتماعی دانش‌آزموزان در پیش‌آزمون و پس‌آزمون

متغیرها	پیش‌آزمون		پس‌آزمون	
	میانگین	انحراف استاندارد	میانگین	انحراف استاندارد
بی‌توجهی	۱۳/۱۶	۴/۶۱	۸/۱۶	۲/۸۹
	۱۳/۳۳	۳/۸۲	۱۳/۸۳	۳/۳۶
کژکاری اجتماعی	۸۳/۵	۹/۳۰	۶۹/۹۱	۶/۰۶
	۸۲/۵	۹/۱۸	۸۱/۸۳	۷/۷۷

جدول ۲، نشان می‌دهد که میانگین و انحراف معیار نمرات بی‌توجهی و کژکاری اجتماعی در گروه کنترل در مرحله پیش‌آزمون و پس‌آزمون تفاوت چندانی نکرده است. اما میانگین و انحراف معیار نمرات بی‌توجهی و کژکاری اجتماعی در گروه آزمایش در مرحله پس‌آزمون کاهش یافته است. قبل از تحلیل مربوط به فرضیه‌ها، برای اطمینان از اینکه داده‌های این پژوهش مفروضه‌های زیربنایی تحلیل کوواریانس را برآورد می‌کنند به بررسی آن‌ها پرداخته شد. بدین منظور مفروضه‌های اصلی تحلیل کوواریانس مورد بررسی قرار گرفتند. نتایج محاسبه همبستگی بین پیش‌آزمون (متغیر کواریت) و پس‌آزمون (متغیر وابسته) در متغیرهای مورد بیانگر وجود رابطه خطی بین آن‌ها بود (مفروضه خطی بودن رابطه) و محاسبه همبستگی بین پیش‌آزمون‌های متغیرهای مورد بررسی نیز نشان از عدم رابطه معنی‌دار بین آن‌ها بود (مفروضه عدم همخطی چندگانه). برای بررسی همگنی واریانس متغیرها از آزمون لوین و برای بررسی مفروضه شیب‌های رگرسیونی اثرات بین‌آزمودنی در تعامل گروه * پس‌آزمون استفاده گردید و نتایج نشان داد که سطح معنی‌داری در تمامی متغیرها بالاتر از سطح سنجش ($P < 0/05$) است. همچنین نتایج حاصل از بررسی مفروضه شیب‌های رگرسیونی نیز نشان می‌دهد که سطح معنی‌دار بدست آمده ($P < 0/05$) بیانگر برقراری مفروضه شیب‌های رگرسیونی در دو گروه است. نتایج تحلیل کوواریانس چند متغیری روی میانگین نمره‌های پس‌آزمون متغیرهای وابسته با کنترل پیش‌آزمون‌ها در گروه‌های آزمایش و کنترل نشان داد که مقدار F لامبدای ویلکز معنی‌دار می‌باشد ($F = 112/906, p < 0/001$). بر این اساس می‌توان بیان داشت که حداقل در یکی از متغیرهای وابسته، بین دو گروه تفاوت معنی‌دار وجود دارد. نتایج تحلیل کوواریانس چند متغیره بی‌توجهی و کژکاری اجتماعی در گروه‌های آزمایش و کنترل در جدول ۳ ارائه شده است.

جدول ۳ نتایج تحلیل کوواریانس چند متغیره بی‌توجهی و کژکاری اجتماعی دانش‌آموزان در دو گروه آزمایش و کنترل.

متغیر	منبع تغییرات	SS	Df	MS	مقدار f	Sig	مجدور
بی‌توجهی	زمان	۹۱/۱۱۹	۱	۹۱,۱۱۹	۷۹/۰۲	۰/۰۰۱	
	تعامل زمان و گروه	۱۳۳/۷۴۴	۲	۶۶/۸۷	۵۷/۹۹	۰/۰۰۱	۰/۵۱۳
	خطا	۲۴/۲۴۱	۲۸	۱/۱۵۳			
کژکاری اجتماعی	زمان	۹۶۵,۸۲۵	۱	۹۶۵,۸۲۵	۱۹۳,۶۱	۰,۰۰۱	
	تعامل زمان و گروه	۴۶۶,۷۳	۲	۲۳۳,۳۶۹	۴۶,۷۸	۰,۰۰۱	۰,۴۳۲
	خطا	۱۰۴,۷۵۶	۲۸	۴,۹۸			

بر اساس جدول ۳، در متغیر بی‌توجهی آماره F در پس‌آزمون (۵۷/۹۹) است که در سطح ۰/۰۰۱ معنی‌دار می‌باشد و این نشان می‌دهد که بین دو گروه در میزان بی‌توجهی تفاوت معنی‌دار وجود دارد. اندازه اثر ۰/۵۱۳ نیز نشان می‌دهد که این تفاوت در جامعه بزرگ و قابل توجه است. همچنین در متغیر کژکاری اجتماعی آماره F در پس‌آزمون (۴۶/۷۸) است که در سطح ۰/۰۰۱ معنی‌دار می‌باشد و این نشان می‌دهد که بین دو گروه در میزان کژکاری اجتماعی تفاوت معنی‌دار وجود دارد. اندازه اثر ۰/۴۳۲ نیز نشان می‌دهد که این تفاوت در جامعه بزرگ و قابل توجه است.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف پژوهش حاضر با هدف تعیین اثربخشی آموزش مهارت تصمیم‌گیری و حل مسئله بر بی‌توجهی و کژکاری اجتماعی در دانش‌آموزان پسر دبیرستانی مبتلا به ADHD منطقه ۱۲ تهران انجام شد. نتایج این پژوهش نشان داد که آموزش مهارت تصمیم‌گیری و حل مسئله بر بی‌توجهی در دانش‌آموزان پسر دبیرستانی مبتلا به ADHD منطقه ۱۲ تهران تاثیر داشت. نتایج این یافته با یافته‌های لی و همکاران (۲۰۲۳) و محمدی و افروز (۱۳۹۹) همسو بود. نتایج ناهمسو یافت نشد. در تبیین این یافته می‌توان گفت که کودکان مبتلا به اختلال فزون‌کنشی-نارسایی توجه به خاطر نارسایی در توجه، بسیاری از اطلاعات را پردازش نمی‌کنند؛ بنابراین آن‌ها فرصت ذخیره کردن و فراخوانی اطلاعات را از دست می‌دهند؛ پس نارسایی‌هایی را در حافظه تجربه می‌کنند (محمدی و افروز، ۱۳۹۹). روانشناسان در دهه‌های اخیر در بررسی اختلال فزون‌کنشی-نارسایی توجه به این نتیجه رسیده‌اند که بسیاری از این اختلالات ریشه در ناتوانی فرد در تحلیل صحیح و مناسب از خود و موقعیت‌های دشوار و نداشتن آگاهی برای حل مشکلات و مسائل زندگی به شیوه مناسب دارد. همین نیاز به مواجهه و انطباق با فشارهای روانی و اجتماعی و تحلیل صحیح شناختی و رفتاری از خود مخصوصاً در دانش‌آموزان

ADHD که همراه با اختلالات رفتاری همراه است، باعث شده است توجه پژوهشگران و روانشناسان به طرف درمان شناختی رفتاری افزایش یابد که در این میان آموزش حل مسئله، جزء مهم و لاینفک درمان را تشکیل می‌دهد. دانشمندان معتقدند که آموزش تصمیم‌گیری و حل مساله در رشد تفکر دانش‌آموزان موثر است، همچنین بر متغیرهایی مانند اضطراب، لجبازی و مسئولیت‌پذیری بر افزایش تمرکز و توجه دانش‌آموزان مبتلا به اختلال نارسایی توجه تاثیرگذار می‌باشد (لی و همکاران، ۲۰۲۳). ویژگی‌های درمان آموزش حل مسئله نظیر فعال بودن، متمرکز بودن بر مشکل، هدف‌دار بودن، آموزش مهارت‌های مقابله و تأکید بر بازخورد در تبیین یافته‌های پژوهش حاضر می‌تواند مدنظر قرار گیرد. در این پژوهش دانش‌آموزان درباره نحوه تسلط بر حل مسئله و توانایی پیدا کردن راه‌حل‌های جدید و شیوه مقابله مسئله مدار به جای هیجان مدار آموزش دیدند. جلسات آموزش مهارت‌های حل مسئله، فرصتی را برای استفاده از توانایی‌های شناختی و اجتماعی نوجوان فراهم می‌سازد و خودکارآمدی او را در برخورد با مسائل اجتماعی که نیازمند سازماندهی و برنامه‌ریزی موقعیت بوده، افزایش می‌دهد. تمرینات و تکالیفی که در حین جلسات آموزش مهارت‌های حل مسئله به فرد داده می‌شود، او را قادر می‌سازد تا به توانایی‌های شناختی خودش واقف شود و در پاسخ به تکالیف نیازمند به استفاده از این توانایی‌ها، بهتر عمل کند.

دیگر یافته این پژوهش نشان داد که آموزش مهارت تصمیم‌گیری و حل مسئله بر کژکاری اجتماعی در دانش‌آموزان پسر دبیرستانی مبتلا به ADHD منطقه ۱۲ تهران تاثیر داشت. نتایج این یافته با یافته‌های هاشمی (۱۳۹۹) و جو و همکاران (۲۰۱۵) همسو بود. نتایج ناهمسو یافت نشد. در تبیین این یافته می‌توان گفت که هنگام مواجهه با رویدادها و فشارهای روانی منفی، توانایی در حل مسئله و مقابله می‌تواند نقش مهمی در عملکرد سالم، بهبود روابط میان‌فردی، بهداشت روان و سلامت جسمانی داشته باشد. افراد آموزش‌دیده، با گسترش دیدگاه‌ها و مهارت‌های شناختی و رفتاری خود، می‌توانند از حادثه بالقوه استرس‌زا فاصله هیجانی بگیرند و مشکلات را کمتر تهدیدآمیز و مخرب ارزیابی کنند. این مهارت یک راهبرد مقابله‌ای عمومی است که موجب تقویت تفکر مسئله مدار و استفاده کمتر از تفکر هیجان‌مدار می‌گردد و با تأکید بر داشتن فرایند تفکر منطقی و منظم هنگام رویارویی با مشکلات، امکان انتخاب بهترین و مؤثرترین پاسخ‌ها را افزایش می‌دهد (هاشمی، ۱۳۹۹). بین نقص در حل مسئله اجتماعی، با آشفتگی روانشناختی و سازگاری ضعیف رابطه وجود دارد. همچنین آموزش مهارت حل مسئله بر سطح سازگاری عاطفی-اجتماعی و بهبود خودپنداری تحصیلی، حل مسائل اجتماعی و امید به زندگی نقش دارد. آموزش مهارت حل مسئله، صلاحیت‌های رفتاری را حفظ و تسهیل می‌کند و به خاطر نوع ساختار خود، محیطی را فراهم می‌کند تا دانش‌آموز به واسطه ارزیابی رفتار خود، یافتن راه‌حل دقیق‌تر، پیش‌بینی پیامدها، خنثی‌سازی افکار ناکارآمد و تجارب خوب در حل مسائل، رفتارهای مؤثرتر از خود نشان دهد (جو و همکاران، ۲۰۱۵).

این پژوهش مانند با محدودیت‌هایی از جمله نمونه‌گیری در دسترس و بررسی نکردن برخی متغیرهای مداخله‌گر اشاره کرد، بنابراین در تعمیم نتایج باید جانب احتیاط را رعایت کرد. نمونه‌های

این پژوهش شامل دانش‌آموزان پسر دارای اختلال فزون‌کنشی-نارسایی توجه در دوره دوم متوسطه در منطقه ۱۲ شهر تهران بودند. بنابراین در تعمیم یافته‌ها به سایر گروه‌های سنی و دانش‌آموزان پسر باید جانب احتیاط رعایت شود. از دیگر محدودیت‌های این پژوهش عدم وجود دوره پیگیری بود. پیشنهاد می‌شود در پژوهش‌های آتی، پژوهش‌هایی با آزمودنی‌های پسر انجام شود و اثربخشی درمان مبتنی بر پذیرش و تعهد در هر دو گروه جنسیتی مقایسه گردد. همچنین پیشنهاد می‌گردد، مشاوران و درمانگران محترم، از این روش درمانی با شناسایی مسائل و مشکلات دانش‌آموزان و انتخاب بهترین راه حل و کمک به تصمیم‌گیری صحیح در کاهش کژکاری اجتماعی در نوجوانان بهره‌گیرند.

تضاد منافع

بین نویسندگان هیچ‌گونه تضاد منافی وجود ندارد.

تشکر و قدردانی

این مقاله برگرفته از پایان‌نامه نویسنده اول است. بدین وسیله از تمامی شرکت‌کنندگان در این پژوهش قدردانی می‌شود.

منابع

- پورباغبان، سجاد، محمودی، فیروز، فتحی آذر، اسکندر، کوهستانی، بهروز. (۱۳۹۹). تأثیر برنامه درسی مبتنی بر واقعیت مجازی بر ادراک حل مسئله و پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان مقطع ابتدایی. *مجله علمی آموزش و ارزشیابی*، ۱۳(۵۲)، ۵۹-۸۱.
- رزمی، علیرضا، آزموده، معصومه، رضایی، اکبر، هاشمی، تورج. (۱۳۹۹). اثر بخشی آموزش کارکردهای اجرایی بر نشانه‌های اضطراب، نارسایی توجه و مهارت‌های اجتماعی کودکان مبتلا به اختلال بیش‌فعالی در تبریز. *آموزش و ارزشیابی (علوم تربیتی)*، ۱۳(۵۲)، ۱۱۵-۱۳۵.
- سلیمانی برزان، یزدانبخش کامران، مومنی، خدامراد. (۱۴۰۰). مدل‌یابی رابطه حافظه سرگذشتی بیش‌کلی‌گرا با حل مسئله در افراد دارای اختلال شخصیت مرزی: نقش میانجی آگاهی فراشناخت. *فصلنامه روانشناسی شناختی*، ۹(۳): ۱-۱۵.
- عرب گل، فریبا، حیاتی، مرتضی، حدید، مائده. (۱۳۸۳). شیوع اختلال نقص توجه و بیش‌فعالی در گروهی از دانش‌آموزان. *اخبار علوم شناختی*، ۶(۲)، ۷۸-۷۳.
- محمدی، تینا، افروز، غلامعلی. (۱۳۹۹). تأثیر توانبخشی شناختی گروهی بر توانایی حل مسئله در دانش‌آموزان با اختلال نارسایی توجه / فزون‌کنشی. *فصلنامه سلامت روان کودک*، ۷(۲)، ۱۴۴-۱۵۵.

- مهرافزا، مهرناز، گلدوست، اصغر، کیامرشی، آذر. (۱۴۰۱). اثربخشی آموزش بازی درمانی شناختی- رفتاری بر توجه و تمرکز و سازگاری اجتماعی دانش‌آموزان کم‌توان ذهنی. *مجله علمی آموزش و ارزشیابی*، ۱۵ (۵۸)، ۶۷-۸۷.
- نصیری سپیده، ستوده اصل نعمت، جهان فائزه، فیروزجائیان علی اصغر. (۱۴۰۱). بررسی نقش مهارت اجتماعی بر خودمراقبتی در برابر رفتارهای پرخطر با میانجیگری تعارض نوجوانان با والدین. *مجله مطالعات ناتوانی*، ۱۲ (۴)، ۱۶۲-۱۷۳.
- هاشمی، زهره. (۱۳۹۹). اثربخشی آموزش مهارت حل مسئله و درمان فرا شناختی بر عود افکار منفی دانش‌آموزان استعداد درخشان با اختلال اضطراب و افسردگی همایند. *دوماهنامه علمی- پژوهشی راهبردهای آموزش در علوم پزشکی*، ۱۳ (۶)، ۶۲۸-۶۳۸.
- Chien, Y. L., Lin, H. Y., Tung, Y. H., Hwang, T. J., Chen, C. L., Wu, C. S.,... & Gau, S. S. F. (2022). Neurodevelopmental model of schizophrenia revisited: similarity in individual deviation and idiosyncrasy from the normative model of whole-brain white matter tracts and shared brain-cognition covariation with ADHD and ASD. *Molecular psychiatry*. 27(8), 3262-3271.
- Derevyanko, J. P., Filatova, E. A., Grinyova, O. I., Pchelkina, E. P., Razuvaeva, T. N., Sharapov, A. O., & Shvezova, V. A. (2022). The Course of Life Concept Development in Students Inclined to Deviant Behavior. *Iranian Rehabilitation Journal*. 20(2), 1-10.
- Hidalgo-Muñoz, A. R., Acle-Vicente, D., García-Pérez, A., & Tabernero-Urbieta, C. (2023). Application of neurotechnology in students with ADHD: An umbrella review. *Comunicar*. 31(76), 59-69.
- Ju, C., Zhao, F., Zhang, B., & Deng, J. (2018). Effects of fathering style on social problem-solving among Chinese teenagers: The roles of masculine gender stereotypes and identity. *Personality and Individual Differences*. 77, 124-130.
- Kaluma, D. C. (2023). Deviant behaviour among teachers and students and its effects on learning: Managers' perspectives in four selected secondary schools in Malawi (Doctoral dissertation, Mzuzu University).
- Li, T., Sun, G., Zhou, X., & Wang, T. (2023). Controlled attention, but not temporal storage of working memory correlates to math problem solving. *Educational Psychology*. 4 (7), 1-19.
- Mak, A. D., Lee, S., Sampson, N. A., Albor, Y., Alonso, J., Auerbach, R. P.,... & Kessler, R. C. (2022). ADHD comorbidity structure and impairment: Results of the WHO world mental health surveys international college student project (WMH-ICS). *Journal of attention disorders*. 26(8), 1078-1096.
- Rizqi, P. A. D., Darmayanti, R., Sugianto, R., Choirudin, C., & Muhammad, I. (2023). Problem Solving Analysis Through Tests in View Of Student Learning Achievement. *Indonesian Journal of Learning and Educational Studies*. 1(1), 53-63.

The Effect of Decision Making and Problem Solving Skills Training on Inattention and Social Deviance in Male Students with ADHD.

Zahra Sharif Kazemi¹, Tahere Mahmoodian Dastnaei^{2*},

Abstract

The present study was conducted with the aim of investigating the effect of teaching decision-making and problem-solving skills on inattention and social misbehavior in male students with ADHD in the 12th district of Tehran. The statistical population of this research is the boy students of the second year of high school in the academic year of 1400-1401 in Tehran, who were diagnosed with attention deficit hyperactivity disorder after referring to special treatment centers for hyperactivity, 24 students were selected as a statistical sample. In terms of methodology, this research is quasi-experimental with a pre-test and post-test design with an experimental group and a control group. To collect data in this research, Khodabakhshi and Rahmani Asl's Social Distortion Questionnaire (2016) and Connors' Attention Deficit Hyperactivity Disorder Questionnaire (1999) were used. In this research, the method of teaching decision-making and problem-solving skills was presented to the experimental group during 8 sessions, while the control group did not receive any intervention. The results of the analysis of covariance showed that in the post-test stage, there was a significant difference between the experimental and control groups in terms of the improvement of symptoms related to inattention and social deviance ($P \leq 0.01$). Based on the findings of the present research, it is concluded that problem solving and decision making training can be effective as an effective intervention to reduce inattention and social deviation in students with ADHD.

Keywords: Decision Making and Problem Solving Skills, Inattention, Social Deviance, ADHD.

1. M.A of psychology department, Faculty of Literature and humanity science, Tehran Markazi Azad University, Tehran, Iran. ORCID: 0000-0002-0354-7859

2. Assistant Professor, Psychology Department, Faculty of Literature and humanity science, Tehran Markazi Azad University, Tehran, Iran. ORCID: 0000-0001-4582-5540

*- Corresponding author: mahmoodian@iau.ac.ir